

Kitap Değerlendirmesi

Byung-Chul Han Şeffaflık Toplumu Tartışmaları

Şeydanur ŞİMŞEK*

“Eşyayı kullanma ve ona hâkim olma tarzı’ şeklinde tarif edilen kültür, birçok yerde ancak dil sayesinde, ifadeye bürünmekte ve manalar kazanmaktadır. Bu noktada dili kültürden, kültürü de ortaya çıktığı ve boy verdiği ortamın dünya görüşünden ayrı düşünmek mümkün değildir.” der Mehmet Kaplan, Kültür ve Dil isimli eserinde. Nitekim yalnızca iletişim aracı olmaktan öte, tarih boyunca yaşamış ve yaşamakta olan medeniyetlerin duygu ve düşünce dünyasını, zihniyetini yansıtan en önemli araçlardan biridir dil. Dolayısıyla bir toplumun gündelik eylemlerini, zihniyetini ve kavram dünyasını anlamak için öncelikle kullandığı dile ve dilin içeriğine bakmak, bunlar üzerine düşünmek elzemdir.

Tarihi süreç içinde, elektrik elektronik devrimin başlangıcıyla beraber yaşantımızda önemli bir yer edinen medyanın; duygu, düşünce ve davranışlarımıza önemli bir etkisi olduğu bilinmektedir. Dolayısıyla bu etki dilimize de sirayet etmiştir. Buradan hareketle, “Özgürlük, şeffaflık, eşitlik...” gibi kavramların bugünün dünya görüşü hakkında önemli ipuçları sunacağı ifade edilebilir. “Duyguları şeffaf bir şekilde yansıtmak, şeffaf bir yayın...” gibi nitelemeler cümle içinde sıkça kullanılı hale gelmiştir. Ancak şeffaflık kavramı, düşünürler için de, medyanın hâkim olduğu bu asrın zihniyetine ilişkin önemli bir bağlam sunmaktadır.

1980’lerde Almanya’da felsefe, Alman edebiyatı gibi konularda yoğun çalışmalar yapan Güney Kore asıllı Byung-Chul Han, on sekiz, on dokuz ve yirminci yüzyıl felsefesi, etik, estetik kuramı, din, medya kuramı gibi konulara yönelerek bu

Sakarya Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü,
Kültürel Çalışmalar ABD,
Yüksek Lisans Öğrencisi
seydanur.simsek@ogr.sakarya.edu.tr,
ORCID: 0000-0002-2478-0705

Geliş Tarihi: 03.11.2021
Kabul Tarihi: 16.11.2021

Şimşek, Ş. (2021). Byung-Chul Han Şeffaflık Toplumu tartışmaları. *Medya ve Kültür*, 1(2), 206-210

alanlarda verdiği eserlerle, çalışmalarını ve düşüncelerini paylaşmaktadır. Şiddetin Tipolojisi(2016); Zamanın Kokusu(2018); Psikopolitik (2019); Eros'un İstikrarı(2019) gibi eserleri bulunan düşünürün “Şeffaflık Toplumu (2017)” isimli eseri, bu çalışmada değerlendirme yazısı kapsamında ele alınacaktır.

Söz konusu kitaba yazar, şeffaflığın güven yarattığına dair yapılan vurgunun yeni bir dogma olduğunu belirterek başlar.“Burada unutulana nokta ise, şeffaflık konusundaki bu ısrarın ‘güven’ kelimesinin anlamının büyük ölçüde hasar görmüş olduğu bir toplumda gerçekleştiği.” (Han, 2017, s.11) ifadesiyle de şeffaflık ve güven ilişkisi üzerine yaptığı eleştirel tavrını ortaya koyarak kitapta irdelediği konulara dair bir giriş yapar.

“Şeffaflık bir ideolojidir. Bütün ideolojiler gibi onun da mistik hale getirilmiş ve mutlaklaştırılmış olumlu bir çekirdeği vardır. Şeffaflığın tehlikesi de bu ideolojikleşmedir. Totatize edilirse şiddete yol açar.” (Han, 2017, s.13) cümlesinde belirttiği tehlikeyi dokuz farklı toplumsal özellik bağlamında, ayrı başlıklar halinde ele alarak irdelemektedir. Bunlar olumluluk toplumu, teşhircilik toplumu, apaçıklık toplumu, porno toplumu, ivme toplumu, teklifsizlik toplumu, enformasyon toplumu, ifşa toplumu ve kontrol toplumdur.

Bu noktada kitabı detaylı olarak incelemeden önce, değinmekte fayda gördüğüm ve esasen eleştirel tavır açısından benzer bir nitelik taşıdığına inandığım Neil Postman da “Televizyonun yarattığı epitemolojinin tehlikeli ve anlamsızlığı egemen kılan bir gelişme olduğuna inanıyorum.” (Postman, 2020, s.41) diyerek bugünün medyasında şeffaflık vurgusuna zemin hazırlayan anlayışa dair fikrini seneler önce kendi kitabında belirtmiştir.

Kitabın birinci bölümüne ismini veren “Olumluluk Toplumu”nda yazar, şeffaflığın kamusal söylem üzerinde moda bir kavram olduğunu, ekonomiden siyasete kadar pek çok olguya sirayet ettiğini vurgular. Bu kapsamda iletişimin dijitalleşmesiyle modern toplumun bireylerinin bu kavramın ağına doğrudan ya da dolaylı olarak bir şekilde dâhil olduğunu ifade eder. Bu dâhil olma durumu da insanları -modern ifadeyle- bireyleri tektipleştirdiği, ötekinin yok sayıldığı ve olumsuzluğun elden çıkarılarak olumluluğun hâkim kılındığı bir topluma dönüştürür. Han, şeffaflığın totaliter yanının burada yattığını iddia eder. Çünkü ona göre; “Şeffaflık, toplumsal süreçlerin tümünü kapsayan ve onları köklü bir değişikliğe uğratan sistemik bir zorlamadır.” Tektipleştirme de bu zorlamanın döngüsel bir sonucudur çünkü ötekiyi devre dışı bırakmak, sisteme istikrar ve hız kazandırmak şeffaflık sayesinde mümkündür.

Artan bilginin bir yağına dönüştüğünü ve bunun da insanların yargı yetisini körelttiğini belirtir, yazar. Bunun da hakikat eksikliğine yol açtığını vurgular. Bakışın yalnızca olumlu olana (ç)evrilmesi, sistemin dışındakilere kör olması, kişinin muhakeme yeteneğini de zedeleyecektir. Byung-Chul Han, sosyal medyanın kullanımının da olumluluk vurgusunu pekiştirdiğini şu cümlelerle ifade eder:

“Olumluluk toplumunun genel yargısı Like/Beğendim'dir. Facebook'un Dislike/Beğenmedim seçeneği sunmamaktaki kararlılığı anlamlıdır. Olumluluk toplumu,

iletişimi sekteye uğratacağı için olumsuzluğun her türünden kaçırır. İletişimin değerinin tek ölçütü de enformasyon değiş-tokuşunun hacmi ve hızıdır. Hacmin büyümesi iletişimin ekonomik değerini de artırır. Olumsuz yargılar iletişimi olumsuz yönde etkiler. İletişim ‘Beğendim’e kıyasla daha çabuk kurulacaktır. Reddetmenin taşıdığı olumsuzluk her şeyden önce ekonomik olarak değerlendirilemez.”

(Han, 2017, s.23)

Yazar bu bölümde, olumluluğa yapılan vurgunun ilişkileri de zedelediği düşüncesini Freud, Nietzsche, Georg Simmel gibi isimlere de yaptığı atıflarla güçlendirir.

Kitabın “Teşhircilik Toplumu” ismini taşıdığı ikinci bölümde, başlığa uygun olacak şekilde her şeyin meta haline geldiğini ve sergilenme uğruna nesnelere değerini yitirdiğini ifade eder. Han’a göre (2017, s. 29) sergi değeri içsel değerleri değil, gerekirse zora başvurarak uyulmaya çalışılan dışsal ölçüleri sunmaktadır. Buna insan da dâhildir. Öyle ki sosyal medyaya şu cümlelerle gönderme yapar:

“Facebook ve Photoshop çağı ‘insan siması’nı tamamen sergi değerinde kendini bulan face haline dönüştürür. Face, ‘bakışın aurası’ndan yoksun, teşhir edilen bir yüzdür. İnsan simasının meta biçimidir.” (Han, 2017, s.26)

Bu çerçeveden bakacak olursak, günümüzün en yaygın sosyal medya uygulamaları olan Facebook, Instagram gibi uygulamaları insan bedenini ve insanın günlük yaşantısına dâhil olan pek çok mahrem alanı -yemek yeme, evin odaları, aile hayatı, ikili ilişkiler...- görünür kılar. Üstelik bunlar kişinin rızası dâhilinde ‘şeffaflık’ etiketiyle sunulur. Bu durum da dünyanın bir sergi salonu haline gelmesine örnek gösterilebilir.

Apaçıklık Toplumu’nda ise yazar, gelişen ‘şeffaflık anlayışı’ ile muğlaklığın, sırrın ve gizemin de ortadan kalktığını belirtir. Bu durum, hayal gücünün esnekliğini, genişliğini zedeleyerek sınırlar. İnsanın düşünmesine kapı aralayacak ipuçlarını ortadan kaldırarak çeşitliliğe de ket vurur. Bu fikrini pekiştirmek için: “Sır ve karanlık çoğunlukla hayranlık uyandırır. Augustinus, Tanrı’nın arzu uyandırmak amacıyla metaforlar kullandığını ve Kutsal Metni kasıtlı olarak müphemleştirdiğini söyler: ‘Bu şeylerin adeta bir değişmeceli giysiyle örtülmüş olmasının nedenini inanç içinde araştıran insan zihnini çalıştırmak’ olarak açıklar.” (Han, 2017, s.35)

Bu alıntıdan hareketle cazibe, gizem yahut sır olarak ifade edilen şeylerin insanların entelektüel uğraşlarını beslediğini söyleyebiliriz. Ancak yazarın ifade ettiği üzere, şeffaflığın doğurduğu apaçıklık gayesi muhayyileyi ortadan kaldırarak düşünsel çabaları zayıflatacaktır. Bu da toplumların ait oldukları kültürün birikimine ket vuracaktır.

Eserin dördüncü bölümünü oluşturan “porno toplumu”nda, kapitalizmin her şeyi metalaştırdığını hatırlatarak bu duruma insan bedeninin de dâhil olduğunu vurgular. Bedenin de nesneleştiğini ve bir önceki bölümlerin başlıklarıyla ifade edecek olursak, “apaçık edilerek teşhir edildiğini” söyler. “Güzelliğin ilahi varoluş temeli sıradır.” (Han, 2017, s.38) diyerek karşı çıktığı bu durumu kendini teşhir etmenin zarafeti yok ettiği düşüncesiyle de ayrıca destekler.

Buradan toplumsal bir okuma yapacak olursak; medyada, reklamlarda ve özellikle magazin haberciliğinde dayatılan çıplaklık imajı ve bu imajı sergileyen kişilerin -özellikle kadınların- “cesur, özgür ve özgüven sahibi” sıfatlarıyla anılarak mesaj verildiği de gözden kaçmamalıdır.

Her şeyin kısa sürede tüketildiği kapitalist dünyada haz ve hız vurgusu eylemlere yansımıştır. Ölmeden önce yapılacaklar listesinin uzatıldığı günümüz dünyasında benzer ölçüde, zaman ve mekân da tüketim nesnesi haline gelmiştir. Bir önceki bölümde insan bedeninin metalaştığına ilişkin yaptığı değerlendirmeyi “İvme Toplumu” başlıklı yazıda şeffaflaşmanın toplumsal pek çok süreci hızlandırdığını söyler. Ancak bu hızın, ivmenin anlatsal süreçlere karşı saygısızlık olduğunu vurgular. Buna örnek olarak da ayinleri, törenleri, haccı verir. Nitekim bunlar anlatsal olaylardır ve her biri anlamsal bir zenginliğe, derinliğe sahiptir. Bu nedenle kendi içlerinde bir ahengi vardır. Ancak şeffaflık doğası gereği bu ahengi yok etmek ister. Dolayısıyla zaman ve mekân da şeffaflık uğruna içleri boşaltılarak yoksullaştırılır.

Somut olanın sergilendiği, satıldığı bir zihniyetin ürünü olarak soyut olan da temsil ettiği şeyler aracılığıyla sahnelenir. Öyle ki “Mahrem duygu ve hissiyatlar ortaya konduğunda, ruh çıplaklaştırıldığında ruhun şeffaflığına erişildiği düşünülür.” (Han, 2017, s.54) Böylelikle kamusal ve özel alan ayrımının silikleşmesi dolaylı olarak “Teklifsizlik Toplumu”nu meydana getirir. Kişilerin sosyal medyayla beraber kendi dijital mahallelerini oluşturarak yapay bir konfor alanı oluşturdukları söylenebilir. Bu düşünceyi Han şu cümlelerle açıklar:

“Dijital mahalle, insnaa sadece hoşuna gideceği kesimlerini sunar dünyanın. Böylelikle de kamusal alanı, kamusal ve hatta eleştirel bilinci ortadan kaldırarak dünyayı özelleştirir. İnternet mahrem bir alana, rahatlık ortamına dönüşür.”

Sosyal medya algoritması kapsamında, tercih edilen kişilerin takip edilmesi, istenmeyen hesapların takipten çıkarılması; hoşça gitmeyen ifadelerin sessize alınarak -ki çoğunlukla olumsuz yahut kişinin duygu dünyasına zarar veren ifadeler- yok sayılması (olumluluğa vurgu); gündem olan etiketler üzerinden olaylara ilişkin bakış açısının tektipleştirilerek kitleler halinde ortak bir duygu oluşturulması gibi sayılabilecek pek çok örnek Han’ın bu düşüncesini destekler niteliktedir.

Önceki bölümlerde şeffaflığın hakikat eksikliğine neden olduğunu belirten yazar, “Enformasyon Toplumu” bölümünde Platon’a ve Heidegger’e atıfta bulunur. Ayrıca hakikat, şeffaflık ve enformasyon kavramlarına ilişkin düşüncelerini aşağıdaki şekilde açıklar:

“Enformasyon ve iletişimin artması kendi başına dünyaya aydınlık getirmez. (...) Enformasyon yığı hakikat oluşturmaz. Ne kadar çok enformasyon serbest kalırsa dünya o kadar karmaşıklar. Ayrıca enformasyonun beraberinde getirdiği daha fazla iletişim ağının gizliliği de tehdit ettiğini ifade eder. Ancak şeffaflıkla birlikte oluşan “dijital panaptikon”un sakinlerinin kendi arzularıyla bu açıklığa dâhil olduklarını ifade eder.

“İfşa Toplumu” başlıklı bölümde yazar on sekizinci yüzyılın zihin dünyasına da gönderme yapar. Dönemin önde gelen isimlerin Jean-Jacques Rousseau’nun ‘yüreği

açmak' talebinin esasen şeffaflık düşüncesine zemin hazırlayan bir istek olduğunu belirtir.

Kitabın başında “Şeffaflık toplumu, güven değil kontrol toplumdur.” (Han, 2017, s.11) iddiasında “kontrol toplumu” ifadesi kapsarıyla oluşturduğu son bölümde yazar, panaptikon vurgusu yapar. Şeffaflığın, teşhirciliğin ve apaçıklığın olumlulaştırıldığı çağımızda dijital ağların adeta bir pazar oluşturduğu ifade edilir. Bunun da performans öznesi oluşturduğunu öne sürer:

“Performans/başarı öznesinin karşısında onu çalışmaya zorlayan ve sömüren bir tahakküm mercii yoktur. O kendisinin efendisi ve girişimcisidir. Ama tahakküm mercii yok oluşu gerçek bir özgürlüğe ve zorlamadan kurtuluşa yol açmaz. Çünkü performans öznesi kendini sömürür.” (Han, 2017, s.70)

Herkesin birbirini gördüğü ve takip ettiği bu dijital ağ içerisinde özel hayatlar da şeffaflık uğruna meta haline getirilecektir. Bu da dolaylı olarak güven toplumunu değil birbirini kontrol eden bir toplumun oluşmasına ortam hazırlayacaktır. Bu bağlamda özgürlük ve şeffaflık etiketleriyle sunulan bu döngünün ise kişide aldatıcı bir etki oluşturduğu ve tehlikenin burada gizlendiğini söylemek yanlış olmayacaktır.

Sonuç olarak Byubg Chul Han tarafından kaleme alınan ve “Şeffaflık Toplumu” başlığıyla Metis Yayınları’ndan çıkan bu eser nicelik olarak kısa bir hacime sahip olsa da, nitelik açısından okurlara zengin bir içerik sunmaktadır. Yaşadığımız çağda hayatın merkezi haline gelen dijitalleşmenin zihin dünyasını ve eylemleri nasıl etkilediğini eleştirel bir tavırla ele alan ve bunu farklı düşünürlerin ortaya koyduğu tezlerden de beslenerek yapan yazarın eserinde önemli konulara değindiğini ifade etmek isterim. Kaynakçasında belirttiği isimleri de okumaya kapı aralayan yazarın, pek çok düşüncesinin toplumsal tezahürlerini de görmek mümkün. Bu aşamada kişisel bir yorum eklenecek olursa yazarın, son bölümde belirttiği performans öznesine ilişkin görüşlerine bugünün popüler uğraşlarından olan youtuberlık ve influencer örnek vermek mümkündür. Nitekim “onu çalışmaya zorlayan bir mercii yoktur” ve “performans öznesi kendini sömürür” ifadeleri, bu uğraşlarla meşgul kişilerin beğeni/like için yaptıkları türlü eylemleri açıklar niteliktedir.

Ayrıca kitapta vurgulanan kavramların dil, kültür, medeniyet bağlamında ele alınarak daha geniş bir perspektifte değerlendirmeye alınabilecek bir niteliğe sahip olduğunu düşünüyorum. Bu alanda yapılacak farklı okumalarla birikimli olarak ilerlemek verimli olacaktır.

Son olarak, sosyal bilimlere ilgi duyan ve bu alanda okumalar yaparak bakış açısını zenginleştirme hedefi güden okurların kitaplıklarında bu esere yer açmalarının faydalı olacağı kanaatindeyim. Ayrıca yazarın pek çok düşüncesinin de ilgili disiplinlerde yapılacak akademik çalışmalar için zemin oluşturacağını düşünüyorum.

KAYNAKÇA

Han, B. C. (2017). *Şeffaflık Toplumu*. İstanbul: Metis Yayınları

Kaplan, M. (2018). *Kültür ve Dil*. İstanbul: Dergâh Yayınları.

Postman, N. (2020). *Televizyon: Öldüren Eğlence*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları